

damals 27 Mitglieder zählte und somit 73% aller südslawischen Abgeordneten vertrat. Trotz seiner Führungskrise mit dem Rücktritt von Šušteršič leistete der HSK unter dem provisorischen Leitungsgremium — Dulibić (Vorsitz) und die Kollegen Jarc, Gostinčar, Krek, Spinčić und Korošec — volle Arbeit. Er setzte auf die politische Solidarität mit den Tschechischen Agrariern, wobei sich Meinungsverschiedenheiten betreffend die parlamentarische Obstruktion zeigten. Der HSK kümmerte sich ununterbrochen um die Vorgänge im Königreich Kroatien und das Vorgehen Ungarns gegen die Südslawen, die man des Hochverrats beschuldigte, während — nach Korošec — die wahren Verräter der Heimat und des Staates unbehelligt in Budapest herumspazieren.

Es wurde seitens der Kroaten und Slowenen offen ausgesprochen, dass im Falle einer Nichtbeachtung der südslawischen Frage seitens der Monarchie »diese ihre Augen nach außen richten werden«. Die Schließung des Parlaments für volle drei Kriegsjahre am 16. März 1914 diene nur dem »magyarischen Zwangsstaat und dem deutschen Zentralismus« (Skottsberg). Damit sind die Würfel gefallen und der Selbstmord der Donaumonarchie begann.

Od slavenstva do jugoslavenstva: suradnja hrvatskih i slovenskih krugova u Katoličkom pokretu

Jure KRIŠTO

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

UDK [329.3:28](497.5)“190/191“:323.171(497.1)
Izvorni znanstveni rad (primljeno 15. travnja 2009.)

Na temelju zapisa suvremenika, autor raščlanjuje veze između slovenskih katoličkih vođa i članova Hrvatskoga katoličkog pokreta te upućuje na važne momente u razvoju tog pokreta i na slovenske utjecaje, pogotovo kada je riječ o Janezu Ev. Kreku i njegovu krugu istomišljenika u Slovenskome katoličkom pokretu.

Zbližavanje Hrvata i Slovenaca na katoličkoj osnovi početkom 20. stoljeća očekivano je zbog više razloga. Pokretač Hrvatskoga katoličkog pokreta bio je Slovenac Antun Mahnić (Mahnić), biskup u hrvatskoj biskupiji na Krku, koji je prije dolaska u Hrvatsku presudno utjecao na pokretanje i razvoj Slovenskoga katoličkog pokreta. S druge strane, na idejni razvoj Hrvatskoga katoličkog pokreta velik su utjecaj imali slovenski katolički vođe, poput Janeza Evangelista Kreka, Ivana Šušteršiča, Franca Terseglava i drugih.

Ti hrvatsko-slovenski odnosi i razvoj Hrvatskoga katoličkog pokreta dobili su nakon propasti jugoslavenskoga ideološkog okvira i represivnoga komunističkog režima zasluženu obradu u historiografiji.¹ Ipak narav je tih odnosa komplicirana i zaslužuje ponovno propitivanje. Oni su rasli i varirali kako je biskup Mahnić uranjao u hrvatsku psihu i kako su njegovi sljedbenici postajali impresionirani nekim slovenskim katoličkim vođama i tako postupno padali pod njihov utjecaj. Upravo je razvoj tih odnosa ono čime se bavi ovaj rad.

Ne bi se, međutim, smjelo zaključiti da su tek počecima Hrvatskoga katoličkog pokreta nastale veze između Hrvata i Slovenaca. One su postojale i prije, i to na političkom planu. Inicijativa je dolazila od Slovenaca, a motivacija je bila klasična po-

¹ Jure KRIŠTO, »Katoličko priklanjanje ideologiji jugoslavenstva«, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 24/1992., 2, 25-45; ISTI, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.—1918.*, Zagreb, 1994.; ISTI, *Hrvatski katolički pokret (1903.—1945.)*, Zagreb, 2004.; Zlatko MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.—1929.)*, Zagreb, 1998. ISTI, »Hrvatski katolički pokret i politika (1903.—1929.)«, *Croatia christiana periodica*, Zagreb (dalje: *CCP*), 25/2001, br. 47, 181-205; ISTI, »Hrvatski katolički seniorat i politika (1912.—1919.)«, *CCP*, 24/2000, br. 46, 121-161; Andrej RAHTEN, *Savezništva i diobe. Razvoj slovensko-hrvatskih političkih odnosa u Habsburškoj Monarhiji 1848.—1918.*, Zagreb, 2008. Također vidi: *Hrvatski katolički pokret*, ZR, Z. Matijević, ur., Zagreb, 2002.

litička realnost potrebe za saveznikom. Naime, potkraj 19. st. slovenski katolički narodnjaci (članovi Katoličke narodne stranke, prethodnice Slovenske pučke stranke, 1905.), poput dr. Ivana Šusteršiča i dr. Janeza Ev. Kreka, zagovarali su sklapanje saveza s Hrvatima, čak ujedinjenja s njima, zato što Slovenci sami nisu imali veću političku težinu, a s Hrvatima bi u Austro-Ugarskoj Monarhiji mogli predstavljati snagu jednaku Mađarima. Slovenski katolički narodnjaci uvidali su vrijednost hrvatskoga državnog prava te su se htjeli povezati s pravašima, a put ih je vodio najprije do domovinaša, jedne od pravaških frakcija.² Andrej Rahten vrlo dobro uviđa da su se slovenski katolički narodnjaci nadali kako će pravaši sve manje isticati svoju liberalnu inspiraciju i svoj idejno-politički program te se približavati kršćansko-demokratskom programu.³ Poslije su tako mislili i hrvatski pravaši katoličkog usmjerenja i to je uistinu postalo temeljem približavanja frankovačkih pravaša i hrvatskih kršćanskih socijala.

Ovdje ćemo se ipak usredotočiti na slovensko-hrvatske veze koje su nastale unutar Hrvatskoga katoličkog pokreta, gdje je opet Krek imao odlučujuću ulogu.

Slavenstvo, jugoslavenstvo, slovenstvo

Prvo društvo iz kojega je izrastao Hrvatski katolički pokret bilo je »Hrvatska«, koju je 12. svibnja 1903. u Beču osnovao svećenik krčke biskupije Ivan Butković.⁴ Butković je tada bio član hrvatskog društva »Zvonimir«, ali odbijanje njegovih članova da raspravljaju o vjerskim temama nije mu se svidjelo.⁵ Uzor po kojemu je društvo trebalo biti ustrojeno dao je biskup Mahnić. On ga je našao u slovenskom društvu »Danica«.⁶ Društvo »Hrvatska« objavilo je 1905. almanah *Nepredavana predavanja*,⁷ ali već potkraj te godine počinje izdavati i svoj list *Luč*.⁸

Butković je »Hrvatsku« zamislio kao nepolitičko društvo, u tom smislu da se ne će opredjeljivati ni za koju stranku.⁹ No društvo se od početka počelo opredjeljiva-

² A. RAHTEN, *Savezništva i diobe*, 87-93.

³ *Isto*, 91.

⁴ Ivan BUTKOVIĆ, »Glavni momenti u pokretu hrvatskoga katoličkoga narodnoga daštva«, *Koledar hrvatskoga katoličkoga narodnog daštva za školsku godinu 1909/10*, Zagreb, 1910., 85-95; ISTI, »Hrvatsko katoličko akademsko društvo 'Hrvatska' u Beču«, *Nepredavana predavanja*, [Beč, 1905.], 8-19. Opširnije vidi: J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 197-199.

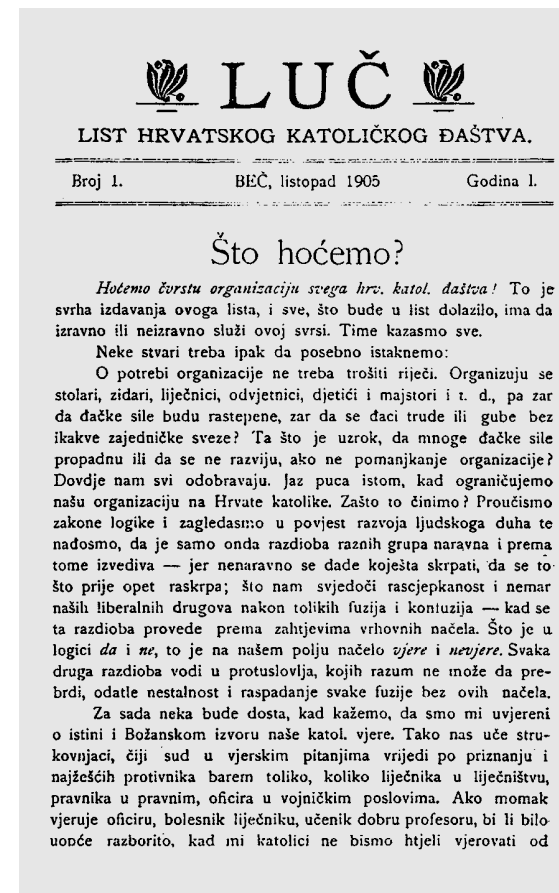
⁵ Butković je 10. veljače 1903. dao ostavku na članstvo u »Zvonimiru«, navodeći kao jedan od razloga neslaganje s idejom »da bi domovina bila više nego Bog«. (I. BUTKOVIĆ, »Hrvatsko katoličko akademsko društvo 'Hrvatska' u Beču«, 11). Kasnije je jedan član »Hrvatske« opisivao stanje hrvatskog daštva toga vremena: »U nižim razredima mehanizam u izvršavanju vjerskih dužnosti, u višim nehaj, a na univerzi preziranje vjere... Onda bijaše naprednjaštvo na vrhuncu svoga cvata. Većina univerzitetskog daštva, a i dobar dio srednjoškolaca, bio je naprednjački, bio je antireligiozan, a ostali su bili indiferentni. Religioznost i katolicizam proglasiše neprijateljima kulture, a onoga, ko se je javno priznavao katolikom, duševno inferiornim«. (Vlado ŠPRAJČER, »1903.—1913.«, *Luč*, Zagreb, 7/1912.—13., br. 17-20, 400-404 /400/).

⁶ I. BUTKOVIĆ, »Hrvatsko katoličko akademsko društvo 'Hrvatska' u Beču«, 9.

⁷ Izdano u Beču 1905. Knjigu je tiskala bez naknade Mahnićeva tiskara *Kurykta*, tako da je društvo od prodanih primjeraka namaknulo prva financijska sredstva.

⁸ O pokretanju *Luči* vidi: J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 224-225.

⁹ V. ŠPRAJČER, »1903.—1913.«, 401.

Naslovnica *Luči*, najuspješnijega đačkog glasila HKP-a

ti za projekte koji će voditi do važnih, uistinu sudbonosnih političkih posljedica. U atmosferi u kojoj hrvatskoj mladeži nije trebalo objašnjavati što je jugoslavenstvo, jer ga je naprednjaštvo učinilo »samorazumljivim« (neki su istupili iz »Hrvatske« uz objašnjenje da su »za jugoslavenstvo i slogu sa Srbima«),¹⁰ uvodničar jednoga od prvih brojeva *Luči* objašnjava da upravo oni prakticiraju jugoslavenstvo dijeleći prostorije sa slovenskim društvom »Danica«, dok se neki koji zagovaraju jugoslavenstvo i slogu sa Srbima ne žele družiti sa Slovencima. Uvodničar objašnjava da je ideal hrvatskoga katoličkog društva sveslavenstvo, a posredstvom njega jugoslavenstvo. Butković je uvjeravao članove hrvatskoga i slovenskoga društva u Beču da je hrvatsko i slovensko bratimstvo stvarno, a da je protuklerikalnim društvima »slavenska uzajamnost« tek »puka fraza«.¹² Ipak anonimni pisac u *Luči* upozorava da je u tom času po-

¹⁰ »Jugoslavenska ideja i naše stanovište«, *Luč*, 1/1905.—6., br. 8, 129-133 (129).

¹¹ »Jugoslavenska ideja i naše stanovište«, 129; »Osnutak 'Danice' i 'Hrvatske'«, *Luč*, 1/1905.—6., br. 9 i 10, 189-193; to je govor I. Butkovića na pokladnoj večeri.

¹² »Osnutak 'Danice' i 'Hrvatske'«, 190.

treban koncentriran rad za dobrobit hrvatskog naroda, što je ujedno rad za sveslavenstvo.¹³

Već su na prvome službenom sastanku hrvatskoga organiziranoga katoličkog daštva, na Trsatu od 21. do 23. kolovoza 1906., sudjelovali slovenski predstavnici, manje-više bogoslovi.¹⁴ Uslijedila je inicijativa slovenskih katoličkih završenih srednjoškolaca, koji su iste godine u Ljubljani organizirali Prvi jugoslavenski (sic!) katolički abiturijentski sastanak,¹⁵ na koji je iz Hrvatske stiglo malo društvo završenih srednjoškolaca: Kantoci, Zajić, Kopun (iz Zagreba), Bašić (iz Senja), Pelz i Živković (iz Osijeka). Treba ipak upozoriti na važnu pojedinost koja se tiče shvaćanja jugoslavenstva. Naslov uvodnoga govora bio je »Ideja jugoslovanske vzajemnosti«, uz koju izvjestitelj *Luči* komentira: »Mi Hrvati drugačije gledamo na tu zgradu 'jugoslav.[enske] uzajamnosti'«. ¹⁶ Iako to različito gledanje nije objašnjeno, zasigurno je bilo u skladu s neslaganjem hrvatskih katoličkih pregalaca sa »slavenskom uzajamnošću« koju su propagirali hrvatski naprednjaci. Neslaganje mladih organiziranih katolika bilo je također u skladu s pravaškim shvaćanjem hrvatstva, koje bi bilo izvrgnuto opasnosti ako bi srljalo u zagrljaj filorsprskih osjećaja. Iako malobrojni, hrvatski su završeni srednjoškolci uspjeli nametnuti svoja shvaćanja. Naime, u prvoj je rezoluciji sastanka objavljeno da se sljedeći sastanak hrvatskih i slovenskih završenih srednjoškolaca treba održati pod »svojim pravim imenom«, a ne kao »jugoslavenski«. ¹⁷

Uistinu, hrvatsko-slovenski svedeački katolički sastanak bio je zakazan za 4.-6. kolovoza 1907. u Zagrebu, a hrvatski suorganizatori označili su ga kao »prvi«. ¹⁸ To je bilo opravdano jer zagrebački sastanak nije bio zamišljen samo kao sastanak hrvatskoga i slovenskog daštva, nego i kao sastanak bogoslova i svjetovnjaka te je u tom smislu uistinu bio prvi. ¹⁹ No zanimljivije je to što je slogan sastanka trebao biti »Za vjeru i za dom«, čime se htjelo istaknuti dvije vrijednosti katoličkog organiziranja: katolicizam i hrvatstvo. I Slovincima je dan slogan »S Bogom za ljudstvo«, iako su hrvatski suorganizatori bili svjesni da nije Slovenca lako uklopiti u program hrvatskih katolika. ²⁰ Uostalom, mladi hrvatski organizirani katolici zamislili su taj sas-

¹³ »Jugoslavenska ideja i naše stanovište«, 129-130.

¹⁴ Bio je planiran sastanak u Zagrebu za 1905., ali ga nije imao tko organizirati. Na sjednici bečke »Hrvatske« od 18. veljače 1906. odlučeno je da se sljedeće godine sastanak održi na Trsatu u njihovoj vlastitoj organizaciji. Opširnije vidi: I. BUTKOVIĆ, »Glavni momenti u pokretu hrvatskoga katoličkoga narodnoga daštva«, 85-95 (90); »Zavjerismo se«, *Luč*, 2/1906.—7., br. 1. Sastanak je I. Butković ocijenio sljedećim riječima: »Trsatski sastanak postavio je temelje organizaciji svega hrv.[atskoga] katol.[ičkog] daštva, ili bolje: vjerska i narodna načela 'Hrvatske' prihvatilo je tamo sve hrv.[atsko] katol.[ičko] daštvo kao svoje«. (I. BUTKOVIĆ, »Glavni momenti u pokretu hrvatskoga katoličkoga narodnoga daštva«, 90.)

¹⁵ »I. jugoslavenski katolički abiturijentski sastanak u Ljubljani 1906.«, *Luč*, 2/1907., br. 2, 43-46.

¹⁶ *Isto*, 44.

¹⁷ *Isto*, 44-45.

¹⁸ J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 234-235; Petar GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, Rijeka, 1995., 45-46; Stjepan MARKULIN, »Iza deset godina 'Luči'«, *Luč*, 10/1915.—16., br. 1, 4.

¹⁹ »Poziv na prvi hrvatsko-slovenski svedeački katolički sastanak«, *Luč*, 2/1907, br. 9 i 10, 333-335. Hrvatski suorganizatori bili su: Ljubomir Maraković, predsjednik »Hrvatske«, Ferdo Pavelić, predsjednik »Domagoja«, Antun Prstec, zastupnik hrvatskih bogoslova i V. Pevalek, predstavnik učiteljskih pripravnika. Slovenski predstavnici bili su: Iv. Dolenc, Jos. Puntar, Ivo Česnik i Matej Dagarin.

²⁰ »Poziv na prvi hrvatsko-slovenski svedeački katolički sastanak«, 334.

Dr. Janez Evangelist Krek (sjedi drugi zdesna) s pristašama Hrvatskoga katoličkog pokreta

tanak kao ponavljanje »slavnih dana« Prvoga svehrvatskog katoličkog sastanka (1900.).²¹ Prema izvješću dačkoga lista *Luč* sastanak u Zagrebu bio je veličanstven, s više od 400 sudionika i uz mnogo pozdrava slovenskim gostima.²² Osobito je Dimitrije Vac, član Hrvatskoga katoličkog akademskog društva »Domagoj«, hvalio slovensku organiziranost i napredak: »Oni su organizovani na svim poljima i njih čeka lijepa budućnost. Kod njih je na velikoj visini katolička prosvjeta, jer rade svi složno bez razlike staleža. Seljaštvu i radnicima drže predavanja svećenici, kat.[olički] sveučilištarci i drugi odlični laici, a u zadnje vrijeme drže predavanja već i sami radnici i radnice, koje su se ovakvim pučkim akademijama naobrazile.«²³ Mirko Božič, član »Danice«, apelirao je u predavanju »Skupni interesi Hrvatov in Slovencev« na sljedeće: »Hrvatje in Slovenci se moraju zblížiti v državi in socijalnem oziru« te predložio neke mjere koje bi tome vodile.²⁴ Dugim i burnim pljeskom bili su pozdravljeni Janez Ev. Krek i Evgen Lampe, koji je u obraćanju mladeži komentirao kako bi u

²¹ *Isto*, 334.

²² »I. hrv.[atsko]-slov.[enski] svedeački katol.[ički] sastanak u Zagrebu 1907.«, *Luč*, 3/1907.—8., br. 1, 30-39. O tijeku zborovanja vidi: *Luč*, 3/1907.—8., br. 2, 80-86; br. 3, 141-148.

²³ *Luč*, 3/1907.—8., br. 2, 87-93 (88).

²⁴ *Luč*, 3/1907.—8., br. 3, 141-148 (141). Tekst pet rezolucija vidi u: *Luč*, 3/1907.—8., br. 3, 145-146.

Zagreb došao čak i da je tuča padala od Ljubljane do Zagreba, a istaknuo je da će ta katolička mladež pobijediti sve neprijatelje vjere.²⁵ Krek je, pak, održao predavanje o razvoju kršćansko-socijalne ideje kod Slovenaca.²⁶

Nedvojbeno je, dakle, da su na samome početku hrvatskoga katoličkog organiziranja velik utjecaj imali Slovenci, napose Krek i Lampe sa svojim kršćansko-socijalnim idejama i organizacijskim uspjesima na toj osnovi. Uskoro će ti odnosi postati više od intelektualnoga divljenja i nadahnuća — čelni ljudi hrvatskoga katoličkog organiziranja počet će hodočastiti k Slovencima kao učenici učiteljima, te od njih ne će upijati samo kršćansko-socijalne ideje, nego i druge ideološke predloške.

Slavenstvo hrvatskih intelektualaca u Austro-Ugarskoj Monarhiji bilo je odgovor na političku realnost i u tom smislu nužda. U državi u kojoj dominiraju Nijemci i Mađari a u kojoj žive brojni slavenski narodi, prirodno se očekivalo mnogo od nastojanja da se Slaveni ujedine u jaku političku snagu. Ne čudi stoga što se dvanaest predstavnika različitih slavenskih naroda odmah odlučuje osnovati društvo pod imenom *Slavenska liga katoličkih akademika*.²⁷ Jasno uočavanje da se ti pripadnici različitih slavenskih naroda međusobno ne razumiju ni na jezičnoj razini,²⁸ nije navodilo te mlade hrvatske katoličke aktiviste na zaključak o apsurdnosti njihovih želja. Njihove iluzije gradila je želja da postanu kulturni i politički čimbenik u Monarhiji. No ne čudi ni to što se više ništa ne može naći o aktivnostima i razvoju *Slavenske Lige*.

Put do sv. Jošta

Jedan od svršenih gimnazijalaca koji je prvi put vidio Kreka na *Prvome hrvatsko-slovenskom sveučilišnom katoličkom sastanku* bio je Petar Rogulja, mladić koji će uskoro i sam obilježiti Hrvatski katolički pokret.²⁹ To se, međutim, dogodilo — možda se jedino i moglo dogoditi — nakon duboka Krekova utjecaja na njega. Čini se da Rogulja, nakon prvog susreta, nije bio posebno impresioniran Krekom.³⁰ No činjenica da ga u podnaslovu svojih impresija imenuje »slovensko-hrvatskim socijalnim politikom« ne svjedoči samo o tome da ga pohrvaćuje, nego i o iznimnoj odanosti i poštovanju. Upravo pod utjecajem Kreka i Lampea hrvatski su se organizirani katolici počeli zanimati za socijalna pitanja i odnos kršćanstva prema njima. Godinu dana nakon zagrebačkoga hrvatsko-slovenskog skupa, zagrebački su bogoslovi pozvali Kreka da održi predavanje o seljačkome i radničkom pitanju.³¹ Potom je u kolovozu 1909. prva skupina domagojaca iz Zagreba pošla na trodnevni socijalni tečaj koji je Krek održavao na Svetom Joštu, brdu kod Kranja. Među njima je bio i Rogulja,

²⁵ *Luč*, 3/1907.—8., br. 5, 276-284 (278-279).

²⁶ *Usp. Luč*, 3/1907.—8., br. 5, 278-283 i P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, 46.

²⁷ M.[arko] V.[UNIČ], »Praške uspomene (U spomen prijatelju † dru R. Eckertu)«, *Ratna knjiga »Luči«*, Zagreb, 1914./1915., 26.

²⁸ *Isto*.

²⁹ Vidi: J. KRIŠTO, »Petar Rogulja i razvoj hrvatskoga katoličkog pokreta: uz 80. obljetnicu smrti«, *CCP*, 25/2001., br. 47, 207-223.

³⁰ Petar ROGULJA, »Dr. Janez E. Krek. Crtica jednog novinara prigodom pedesete godišnjice rođenja prvog slovensko-hrvatskoga socijalnog politika«, *Luč*, 10/1915.—16., 91-107 (91).

³¹ *Isto*, 92.

ali i drugi tadašnji prvaci Hrvatskoga katoličkog pokreta: Rudolf Eckert, Velimir Deželić ml., Damjan Sokol, Luka Brajević, Ivo Beuc, Marko Rebac i dr.³² Malo je reći da je Rogulja bio oduševljen Krekovim socijalnim tečajem na tome brdu kod Kranja; za njega je ono postajalo »simbolom slovensko-hrvatskoga sjedinjenja i regeneracije hrvatske omladine.«³³ Sjedinjenje i preporod — upravo je to dvoje bilo na umu mladih Hrvata zapaljenih katoličkom idejom mijenjanja svijeta. Rogulja nije dvojio da je obnova mnogo potrebna Hrvatima i da im Slovenci mogu, kako je govorio, pomoći »da se izdignemo iz sićušnih prilika naše zastarjele[,] zavađene i tuđinske Hrvatske« te da se među Hrvate unese »novi duh — duh rada i pobjede.«³⁴ Jednako tako, Rogulja ne dvojio da bi sjedinjenje Hrvata i Slovenaca zapravo bilo pravo rješenje.

Rogulja je, dakako, zabilježio i temeljne stavke Krekova učenja. Krek je vjerovao da svaki narod prolazi četiri stupnja razvoja: vjerski, prosvjetni, gospodarski i politički.³⁵ Rogulji, čini se, nije promaknulo da je Krek zapravo sistematizirao iskustvo katoličkog svećenstva i slovenskoga katoličkog puka. Dobar i dobro organiziran kler počeo je organizirati puk u nabožna društva, zatim u prosvjetna i gimnastička »orlovska« društva i nije mu bilo teško tako ustrojen puk organizirati na gospodarskoj osnovi (obrtničke i kreditne zadruge, konzumni dućani, proizvodne udruge, radničke i strukovne organizacije) te ga, na kraju, udružiti u jaku političku snagu (Sveslovensku pučku stranku). Ideologija koja je bila motivacijska snaga iza tog organiziranja počivala je na trima temeljnim odrednicama: vjerskoj, narodnoj i demokratskoj. Kako je ta načela u Sloveniji propagirao sjemenišni profesor Anton Mahnič, tako će ih u Hrvatskoj propagirati pohrvaćeni krčki biskup Antun Mahnič.³⁶

Zanimljiva je Roguljina primjedba kako je po podvlačenjima u knjigama vidio da je Krek s osobitim marom studirao *Summa theologiae* Tome Akvinskoga i *Kapital* Karla Marxa te da je nalazio mnogo dodirnih točaka između kršćanstva i socijalizma. Krek je vjerovao da se svijet kreće u smjeru socijalizma, barem što se tiče podružljenja i podržavljenja sredstava za proizvodnju. Kako je Rogulja svoje zabilješke pisao u jeku rata, upozorio je da se to upravo događa, tj. da je država uzela sve u svoje ruke.³⁷ Nije tajna da je među Slovencima bilo prisutno nagnuće prema socijalnim pitanjima, koje je popimalo i oblike kršćanskog socijalizma, a to nagnuće vuče korijene iz učenja i aktivnosti J. Kreka.

No Krek je bio realist koji je shvaćao da u razmjerima Austro-Ugarske Monarhije mala Slovenija ne može bitno utjecati na usmjeravanje gospodarske politike te je promovirao ideju privatnog poduzetništva u obrtništvu, malom poduzetništvu i seljaštvu. I upravo je to bio razlog gospodarske jakosti maloga slovenskog naroda.³⁸

³² P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, 122.

³³ P. ROGULJA, »Dr. Janez E. Krek«, 93.

³⁴ *Isto*.

³⁵ Upravo tako je sazeo i svoje dojmove sudruhu iz Hrvatskoga katoličkog pokreta R. Eckertu, »Iz Rudolfova dnevnika«, *Ratna knjiga »Luči«*, uz nadnevak 7. ožujka 1910., 19.

³⁶ P. ROGULJA, »Dr. Janez E. Krek«, 93. O Mahničevoj ulozi u organiziranju Hrvatskoga katoličkog pokreta vidi: J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, passim.

³⁷ P. ROGULJA, »Dr. Janez E. Krek«, 94-95.

³⁸ *Isto*, 95-97.

Teritorijalni opseg njegove zemlje određivao je i Krekovu politiku i politiku Slovenske pučke stranke. Nije se sustezao tvrditi da su Slovenci i Hrvati jedan narod te da je prirodna i nužna njihova suradnja na svim poljima, od kulturnoga do političkoga.³⁹ Rogulja misli da je upravo Krekova velika zasluga to što hrvatski i slovenski zastupnici surađuju u Carevinskom vijeću u Beču i što su Slovenci i Hrvati »prihvatili ujedinjenje slovensko-hrvatskih zemalja za svoj narodni program«. ⁴⁰ Rogulja je jednako čvrsto uvjeren da je Krek utjecao na hrvatsku politiku. To je ispravan zaključak, osobito kad se ima na umu da je Rogulja to pisao u vrijeme Prvoga svjetskog rata. Nije samo Krek utjecao na hrvatsku politiku, ili barem na onaj njezin dio u kojem su riječ imali organizirani katolici ili katolički svećenici. Na tom su se planu također isticali Ivan Šusteršič i Aleš Ušeničnik. Njihov utjecaj bio je jači u Dalmaciji nego u banskoj Hrvatskoj, što je razumljivo s obzirom na to da je Dalmacija imala svoje zastupnike u Carevinskom vijeću, gdje su surađivali sa slovenskima.⁴¹

Za Rogulju i Rebca taj je tečaj bio poticajem da tri zimska mjeseca 1909./10. u Ljubljani proučavaju slovenske socijalne, prosvjetne i političke organizacije. Rogulja i drugovi iz hrvatskih katoličkih organizacija usvojili su načelo da su Slovenci, osobito Krek, Hrvatima uzor u organiziranju,⁴² ali još je važnije to da su ti katolički aktivisti usvojili Krekov politički program ujedinjenja Slovenaca i Hrvata. Prema Roguljinu svjedočenju, odatle potječe ideja o zajedničkim slovensko-hrvatskim sastancima što će biti i ostvareno organiziranjem prvoga slovensko-hrvatskog sastanka u Ljubljani 1913. godine.

Jugoslavensko objedinjavanje

Rogulja je svoje zapise o sastancima s Krekom na sv. Joštu završio romantiziranom sličicom sažetom u Eckertovu zapovijed: »Podimo za njim!«⁴³ Parafrazirajući dalje, moglo bi se reći da su hrvatski mladi katolici putem do sv. Jošta nosili svoje hrvatske, pravaške ideale, a nakon tog brda kraj Kranja, dalje su išli rasterećeni putem kojim ih je vodio Krek — a put je vodio jugoslavenskom ujedinjenju.

Još od preseljenja uredništva đakčkoga lista *Luč* iz Beča u Zagreb, domagojci su preuzeli vodeću ulogu u Hrvatskome katoličkom pokretu. Osobito je njegova Socijalna sekcija igrala važnu ulogu ideološkoga usmjeravanja, a njezini vodeći ljudi svoje su ideje crpili iz slovenskih izvora. Tako su u travnju 1911. petnaestorica domagojaca i dvojica članova franjevačkoga duhovnog zbora »Duns Skot« išli na socijalni tečaj u Ljubljani.⁴⁴

U pomicanju hrvatskoga organiziranog katolicizma prema jugoslavenstvu odlučujuća je bila 1912. godina, a Slovenci su opet imali važnu ulogu. Početkom listo-

³⁹ P. ROGULJA, »Medu Slovencima (Bilješke iz dnevnika od god. 1909. i 1910.)«, *Luč*, 1919.—20., 110-116 (112).

⁴⁰ P. ROGULJA, »Dr. Janez E. Krek«, 97, 102. Aleš Ušeničnik također je zastupao mišljenje da bi Hrvatima i Slovencima najbolje rješenje bilo političko ujedinjenje. (A. RAHTEN, *Savezništva i diobe*, 175-176.)

⁴¹ Opširnije vidi: A. RAHTEN, *Savezništva i diobe*, 173-187.

⁴² P. ROGULJA, »Dr. Janez E. Krek«, 106.

⁴³ *Isto*, 107.

⁴⁴ P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, 134.

pada te godine savez slavenskih država Srbije, Bugarske, Grčke i Crne Gore zaratio je protiv Turske (Prvi balkanski rat). Taj je rat raspalio duhove u Hrvatskoj, napose mladenačke.⁴⁵ U hrvatskim je zemljama oduševljenja za pobjede balkanskih saveznika bilo na pretek, iako ga je teško pratiti u tisku jer je cenzura gotovo redovito intervenirala.⁴⁶ No ono što ni sam do sada nisam uviđao, jest da su na raspoloženje hrvatskih organiziranih katolika presudno utjecali Slovenci. Pri tome je važno istaknuti da je taj rat unio razdiobe i među slovenske katoličke političare, napose između Šusteršiča i Kreka. Krek i njegovi pristaše zalagali su se za radikalniju politiku prema vladi i Šusteršiču predbacivali oportunitizam. Krekova struja poslužila se listom *Slovenec*, oduševljeno pozdravljajući svaku pobjedu srbijanske vojske. List je ujedno veličao srpstvo te u svojim uvodnicima njime prijetio austro-ugarskim vlastima i tražio da udovolje zahtjevima južnih Slavena ako ne žele riskirati »opstanak i sreću cijele Austrije«. ⁴⁷ Šusteršič je, s druge strane, više usklađivao svoju politiku s monarhijskim krugovima, koji su svako jačanje Srbije smatrali opasnošću za državu.

Ovdje je važno istaknuti da su vođe hrvatskih organiziranih katolika potpuno prihvatili Krekova politička stajališta te da je i njihov novopokrenuti dnevnik *Riječke novine* (1912.) postupao na dlaku isto kao slovenski *Slovenec*: proljevao je preko svojih stranica oduševljenje za srbijanske pobjede i za Srbe.⁴⁸ Što se tiče narodnoga jedinstva sa Slovencima, uredništvu je bilo jasno da je »program narodnog jedinstva Slovenaca i Hrvata [...] jedna od prvih točaka našega političkoga programa, i radit ćemo oko što većega narodnoga i političkoga približenja obaju naroda svom snagom i svim dopuštenim sredstvima«.

Ubrzo se nametnula i tema o jedinstvu sa Srbima, što je u biti bila proširena verzija jedinstva sa Slovencima. *Riječke novine* zauzele su jasno stajalište glede Srba u Hrvatskoj i Monarhiji: »Mi smo pristaše najveće tolerancije u svakom pitanju, pa i u ovom [...]. Srbe smatramo braćom jednakopravnom nama u svim hrvatskim zemljama, samo tražimo, da i oni prema nama budu braćom, pa da zajedno s nama rade oko ostvarenja hrvatskoga političkoga programa«. Time su, nesumnjivo, ostali dosljedni pravaškom programu ostvarivanja hrvatske državnosti na cjelokupnome hrvatskom prostoru i na tradicijama hrvatskoga državnog prava. No osjećalo se i određeno kolebanje. Iako su im neki katolički krugovi prigovarali srbofilstvo, čini se da im odnos prema Srbima izvan Hrvatske nije bio tako jasan: »Dosta nam je teško označiti naše stanovište prema Srbima [...]. Najprije naglasujemo, da mislimo, da je hrvat-

⁴⁵ »Mnoge naše, osobito mlade ljude [zahvatila je] neka groznica srbofilstva, te uprav luduju za tim.« (»Medu dvie skrajnosti«, *Hrvatska*, Zagreb, 2. travnja 1913.)

⁴⁶ P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, 200. Grgec misli da se političko raspoloženje među Hrvatima tijekom 1912. i 1913. ne može prosuđivati na temelju pisanja tiska, jer su urednici morali zamijeniti cenzurirane članke drugima kako se ne bi primijetilo da je uopće cenzura intervenirala. Navodno su urednici uvrštavali članke o pobjedama balkanskih saveznika jer nisu smjeli pisati protiv Cuvajeva režima. Takvo se objašnjenje ne čini prihvatljivim, jer sam Grgec drugdje obilno pokazuje kako je među Hrvatima bilo obilja zanosa za balkanske saveznike, osobito za Srbe. (*Isto*, 201-206.)

⁴⁷ *Slovenec*, Ljubljana, 29. listopada 1912.; A. RAHTEN, *Savezništva i diobe*, 196.

⁴⁸ Vidi: Z. MATIJEVIĆ, »Balkanski ratovi na stranicama 'Riječkih Novina' (1912.—1913.). Prilog poznavanju hrvatskoga katoličkog novinstva«, u: *Tkivo kulture*, Zbornik Franje Emanuela Hoška, Nela Veronika Gašpar, ur., Rijeka, 2006., 189-215.

ski i srpski narod jezično i po plemenu isti!» U tome su se zapravo samo složili s Krekom, ali i s trendom koji je već bio općeprihvaćen u hrvatskim intelektualnim krugovima.⁴⁹ Možda zbog činjenice da glavni urednik još nije sasvim potpao pod ideologiju istosti i jedinstva, u *Riječkim novinama* još je prevladavao realizam; uviđalo se da je među Hrvatima i Srbima »nastala ogromna kulturna razlika, koja je učinila, da je hrvatski i srpski narod religijozno, prosvjetno i historički razdijeljen u dva gotovo protivna tabora».⁵⁰

U glavama i srcima mnogih sudionika u Katoličkom pokretu, međutim, već je ideja o ujedinjenju i jedinstvu južnih Slavena postala odrednicom novostečenoga nacionalnog identiteta. Đuka (Đuro) Kuntarić, primjerice, u svoj je dnevnik o susretima s Krekom 1912. bilježio da je slogan »Naš je dom od Triglava do Balkana« novi okvir »ljubavi domovinske« i temelj »narodne svijesti».⁵¹ Kuntarić je jednako sigurno tvrdio da je posljedica Balkanskog rata »ekstenzivnije domoljublje».⁵² Stjepan Pelz, pak, prisjećao se kako je Krek poučavao hrvatske studente u Beču da uče druge slavenske jezike i da se zbližavaju s drugim Slavenima, osobito s južnima i s Česima. Nije izostavio ni potrebu promicanja vjerskog jedinstva.⁵³

Najočitiji u smislu hrvatsko-slovenskoga jedinstva bio je slovensko-hrvatski katolički sastanak od 24. do 27. kolovoza 1913. godine u Ljubljani, koji je ujedno bio *Drugi hrvatski katolički sastanak (kongres)*.⁵⁴ Na tom se sastanku od svećanih sjednica do rada po sekcijama slavilo hrvatsko-slovensko jedinstvo u duhu katolištva.⁵⁵ I inače se kroz cjelokupni rad kongresa provlačila misao da su hrvatski katolici došli u Ljubljanu naučiti se od Slovenaca katoličkom organiziranju za gospodarski i moralni preporod svoga naroda. Slovenci su navodno zaslužili taj epitet lučonoša uspjenom pokazanim na polju katoličkog organiziranja, što ih je uvelo u red kulturnih naroda Europe.⁵⁶ Hrvatski su se katolici u slovenskome glavnom gradu osjećali po-

⁴⁹ P. Grgec je sam ispovjedio kako je zastupao takvo mišljenje te je ujedno istaknuo da Eckert nije bio potpao pod tu »filološku« zabludu. Vidi: P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, 199.

⁵⁰ P., »Naše stanovište u politici«, *Riječke novine*, Rijeka, 1/1912., br. 4.

⁵¹ Đuro KUNTARIĆ, »S drom. J. E. Krekom u Beču«, *Luč-Almanah*, 1918., 36-39 (37).

⁵² *Isto*, 38.

⁵³ Stjepan PELZ, »Uspomena na dr. Kreka«, *Luč-Almanah*, 1918., 103-110 (108-109); R. Petrić [Petar ROGU-LJA], »Sunce na smiraju (Mjesto jednog nekrologa)«, *Luč*, 1916.—17., sv. II., 61-71 (64).

⁵⁴ Vidi: Z. MATIJEVIĆ, »Poticaji i organiziranje II. hrvatskog katoličkoga kongresa (sastanka) u Ljubljani i referat dr. Janka Šimraka o vjerskom jedinstvu Slavena (1913. g.)«, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 33/2001., br. 3, 707-723.

⁵⁵ U pozdravnom govoru na svečanoj sjednici prvoga dana V. Deželić je rekao: Slovenski i hrvatski narod znaju »da je slovenska slava i hrvatska slava, slovenska patnja i hrvatska patnja, da je život slovenskoga naroda i život hrvatskoga naroda. Ali nemojmo zaboraviti, da bi smrt slovenskoga naroda bila i smrt hrvatskoga naroda... želim, da onako vječna, nepobjediva, sveta, veličajna, kao što je crkva katolička, tako bude nepobjediva, sveta, veličajna, vječna ljubav i sloga slovenskoga i hrvatskoga naroda«. Te posljednje riječi bile su popraćene burnim odobravanjem. (*Spomen-knjiga o II. hrvatskom katoličkom kongresu u Ljubljani 1913. /Hrvatsko-slovenski katolički sastanak u Ljubljani 1913./*, Janko Šimrak, ur., Rijeka 1913., XV.) Usp. govore S. Markulina i Ferde Rožića na drugoj svečanoj sjednici (*Isto*, XIX-XXVI.)

⁵⁶ *Isto*, XVII.

malo drugorazredni. Činilo im se da je njihov katolički preporod »još u povojima, u pelenama»⁵⁷ u usporedbi sa slovenskim uspjesima.

Zanimljivo je da grkokatolički svećenik Janko Šimrak nije prihvatio Krekovu ideju i nadanje za sjedinjenje Crkava: »[U Srbiji] vrije stara mržnja protiv Latinaca i protiv njihove vjere. Inteligencija brani i čvrsto drži pravoslavlje, jer u njemu jedinome vidi spas i slobodu naroda, ako i je u dobroj većini posve indiferentna prema vjerskim pitanjima. Istim stopama ide i narod. Srbi mrze katolicizam kao tuđinski import, kao neprijateljsku najezdu, koja bi im rado da metne na noge i ruke teške lisičine, da im uništi narodnu slobodu i samostalnost. U njih je katolicizam jednak austrijanzimu i austrijskoj misli».⁵⁸ Pomalo je neočekivano da je u slovenskom glavnom gradu Šimrak portretirao srpstvo i pravoslavlje prilično sumornim rječnikom: »Ujedinjeno srpstvo i pravoslavlje udaralo je na Turčina i na Bugarina, da proširi svoje granice prema dvjema morima, a sada samo čeka i pripravlja se na zadnju odmazdu, na zadnji korak i udarac, da 'oslobodi' i sabere ono, što još nije sabrano, da sve dovede sa sviju granica u jedan ovčinjak».⁵⁹ No uza sav taj realizam, Šimrak je prihvatio nadanja svojih sudrugova i Krekovo uvjerenje da će pravoslavci prevladati svoje predrasude o katolicizmu i identifikaciju vjere s nacionalizmom, te tako otvoriti put dijalogu s katolicima, kada se i kod njih, kao kod katolika, pojavi vjerski pokret sličan katoličkome među Slovencima i Hrvatima.⁶⁰ Upravo je takvo vjerovanje bilo razlogom što su članovi Katoličkog pokreta prihvatili ideologiju jugoslavenstva kao konačno osmišljenje svoga djelovanja i ćirilometodsku ideju kao njezino vjersko opravdanje. Jugoslavenska ideja bila je iznimno jaka u hrvatskim intelektualnim krugovima, ali su je hrvatskim organiziranim katolicima posredovali slovenski katolički prvaci.

Jure KRIŠTO

From Slavianism to Yugoslavianism: The Co-operation of Croatian and Slovene Circles in the Catholic Movement

At the beginning of the 20th century, young Croatian Catholics were associated with the Bishop of Krk, Antun Mahnić, as they were attracted by the offered organisation of their young lives and uncompromising criticism of wrong teachings and unacceptable behaviour. They were motivated by the spread of authentic Christianity that was being presented to them by the bishop Mahnić, by representing the Party-of-Right Croatianism, and by practising Christian democracy. Having met Janez Krek, Ivan Šusteršič, Aleš Ušenički et al, they became interested in social questions and the organisation of various segments of Croatian society upon the foundations upon which Slovene Catholic leaders organised the Slovene Catholics.

⁵⁷ *Isto*.

⁵⁸ *Isto*, 24-25.

⁵⁹ *Isto*, 25.

⁶⁰ *Spomen-knjiga o II. hrvatskom katoličkom kongresu u Ljubljani 1913.*, 30. Opširnije vidi: J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 316-322.

However, in order to be able to discuss social questions and carry out social action, a certain ideology and political practice is also required. It was precisely in that area that the Slovene Catholic leaders were an inspiration to the young Croatian Catholics. For their political reasons, Krek and Šusteršič advocated a view that the Slovenes and Croats should work on their union in the common state. As Serbia was being increasingly strengthened by its victories in the Balkan wars, Krek openly showed great enthusiasm for Serbian heroism. The Croatian Catholics also accepted that enthusiasm and promoted it through their newly initiated daily *Riječke novine*. Soon, they also accepted the idea of the unity of the churches and the need for the Yugoslav union.

Thus, the Slovenes were present from the very beginnings of the Croatian Catholic Movement as well as during its development and — to a large extent — they determined its ideological, and, therefore, also developmental orientation.

Avstromarksistični pogledi na jugoslovansko vprašanje*

Andrej RAHTEN

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije
znanosti in umetnosti, Ljubljana
Univerza v Mariboru

UDK 329.14(436-44):323.171(497.1)

Izvirni znanstveni članek (prejeto 26. februarja 2009)

V članku so prikazani pogledi avstrijskih socialdemokratov na rešitev narodnostnih problemov v pozni habsburški monarhiji. Poleg orisa stališč glavnega avstromarksističnega ideologa Karla Rennerja je poseben poudarek na predstavitvi konceptov slovenskih socialdemokratov, še zlasti Etbina Kristana, Henrika Tume in Ivana Cankarja, pri čemer je avtor analiziral njihove ključne programske članke in javne nastope.

Prva monografija o oceni odnosa avstrijske socialdemokracije do jugoslovanskega vprašanja je stara že več kot tri desetletja; a študija dr. Enverja Redžića iz leta 1977 še vedno velja za ključno standardno delo na to temo.¹ Tema je bila vedno zanimiva tudi za slovenske zgodovinarje, kar kažejo številni članki in knjige dr. Dušana Kermavnerja, dr. Frana Zwittera in dr. Janka Pleterskega.² V devetdesetih letih 20. stoletja je ob oživitvi razprav o srednjeevropski ideji tudi raziskovanje reformnih načrtov avstrijskih socialdemokratov doživelo nove vzpodbude.³

Avstromarksisti so narodnostne probleme v monarhiji obravnavali v kontekstu svojih predstav, da bo mednarodna razredna solidarnost proletariata v prihodnosti sposobna preseči narodnopolitična nasprotja buržoaznih elit. Vendar so se hkrati tudi dobro zavedali, da se narodnostnih bojev v monarhiji ne sme ignorirati. V federaciji avstrijskih socialdemokratskih organizacij, ki so bile oblikovane na narodnostni podlagi, je zato prevladalo mnenje, da je potrebno podpreti demokratične ten-

* Predstavljeni rezultati izhajajo iz znanstvenoraziskovalnega projekta »Slovensko-hrvaške izkušnje v mnogonarodnih skupnosti v 19. in 20. stoletju«. Nosilca projekta: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana in Hrvaški inštitut za zgodovino, Zagreb (Sporazum o znanstvenem in tehnološkem sodelovanju med Vlado Republike Hrvaške in Vlado Republike Slovenije).

¹ Enver REDŽIĆ, *Austromarksizam i jugoslavensko pitanje*, Beograd, 1977.

² Prim. Dušan KERMAVNER, *Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918*, Ljubljana, 1968; Janko PLETERSKI, *Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju*, Maribor 1981; Fran ZWITTER, *O slovenskem narodnem vprašanju*, uredil Vasilij MELIK, Ljubljana, 1990.

³ V to razpravo sem se z referatom *Henrik Tuma und die Südslawische sozialdemokratische Partei (JSDS)* vključil tudi sam, ko sem leta 1994 na celovski univerzi sodeloval na seminarju *Mitteleuropakonzeptionen im 19. und 20. Jahrhundert und deren Bedeutung für die Habsburgermonarchie*, ki sta ga organizirala Helmut Rumpler in Peter Vodopivec.